

BIJLAGE IX. INTERVIEW VAN DRS. J.TH.M. BANK MET MR. G.E. VAN WALSUM OP 7
MEI 1974 IN CAPELLE A/D IJSSEL

De tekst van het interview is bewerkt door de heer Van Walsum.

JB: Op de eerste plaats dit meneer Van Walsum.

vW: U bent katholiek?

JB: Ik ben katholiek.

vW: Ja, dat merk ik. U zegt: "op de eerste plaats".

JB: Het gaat over St. Michelsgestel. Het is zo, de Nederlandse Volksbewe-
ging is daar ontwikkeld. Wanneer heeft U daar als buitenstaander voor
het eerst van vernomen? Buitenstaander in de zin dat U niet in het kamp
zat.

vW: Ik meen dat ik ervan gehoord heb in verband met het feit dat men een
secretaris zocht en nadat men een ander had gevraagd die het niet wil-
de is ook mijn naam genoemd en ik heb het toen ook niet geaccepteerd.

JB: Het drong dus al naar buiten door dat er een Nederlandse Volksbeweging
was.

vW: Ja, er was natuurlijk wel contact, maar ik kan me niet herinneren hoe
dat precies is tot stand gekomen. Ik weet wel dat ik een keer als
"brouwerijman" het kamp heb bezocht en ik kan me niet herinneren dat
ik er toen over gehoord heb. Er drong wel iets door, maar men deed er
bijzonder geheimzinnig mee, en daarop heb ik toen nog eens een keer
Lieftinck gewezen omdat ik het als een groot gevaar beschouwde als daar
plotseling een voorgekookte Nederlandse Volksbeweging uit de bus zou
komen zonder dat men zich rekenschap kon geven wat de reacties in de
rest van het bezette Nederland zouden zijn.

JB: Dan bestond die Nederlandse Volksbeweging, het ontwerp daarvan uit ener-
zijds dus mensen als Banning en Schermerhorn en anderzijds uit mensen
als De Quay en Eindhoven. Linthorst Homan was wel in het kamp maar die
had er niks mee te maken. Dat betekent dus dat

vW: Nee, Eindhoven zat er wel, die wist er van, maar deed er niet aan mee,
heb ik uit z'n memoires begrepen.

JB: Hij heeft zich teruggetrokken. Was dat niet een probleem daar voor de
mensen die in die groep zaten, dat, van de ene kant dus, laten we zeg-
gen de politieke partijen belichaamd in Banning b.v. daaraan meededen
en anderzijds een Unie die toch buiten de politieke partijen om was
gegroeid.

vW: Welke Unie bedoelt U?

JB: De Nederlandse Unie en de voormannen daarvan.

vW: Ja, maar het ging toen om de voorbereiding van de Nederlandse Volksbeweging. Veel mensen van de vroegere Nederlandse Unie, want die was toen natuurlijk al verdwenen, zijn later in de Nederlandse Volksbeweging terecht gekomen.

JB: Maar gaf dat geen problemen onderling?

vW: Nee, na de bevrijding niet meer, want er was ruimschoots gelegenheid tot onderling overleg geweest omdat de gijzelaars ver vóór de bevrijding werden vrijgelaten, maar ja, de positie van de NVB werd eigenlijk al duidelijk op het moment dat de KVP het af liet weten. En er zijn dus wel veel KVP'ers in het begin mee gegaan en er zijn allerlei mensen die zonder bezwaar het programma hebben aanvaard waar de NVB tenslotte mee te voorschijn is gekomen, terwijl men zich nu afvraagt hoe dat mogelijk is geweest. Er moeten dus elementen in hun denken zo radicaal zijn veranderd dat ze uiteindelijk toch hun aarzelingen tegenover de NVB kregen en vooral toen het in deze richting ging dat het duidelijk kon worden dat hier een politieke partij uit zou voort kunnen vloeien. De NVB heeft altijd op het standpunt gestaan dat ze zelf geen politieke partij wilde zijn, maar dat ze wél de vernieuwing van het politieke leven wilde bevorderen; daartoe is toen de studiecommissie in het leven geroepen die overleg heeft gepleegd met de politieke partijen en dat overleg met die politieke partijen heeft tot de oprichting van de PvdA geleid en deze heeft daarna een beginselprogramma opgesteld.

JB: Hebben alle mensen in de NVB altijd geen partij gewild?

vW: Nee, nee, de grote meerderheid wilde naar mijn mening wel een partij, maar dat is weer een ander punt. Aanvankelijk ging het nog om de vraag wat voor soort partij ze wilden, maar, als ik het even mag afronden wat de NVB betreft, dat is dan zo gegaan dat toen de PvdA was opgericht de vraag aan de orde gekomen is of er nog een taak was voor de NVB. Men stelde zich op het standpunt dat de idealen die de NVB had gepropageerd, zoals b.v. het personalistisch socialisme, nog onvoldoende duidelijk waren doorgedrongen en er was dus een stroming die meende dat daarom de NVB moest worden voortgezet. En dat is een vrij gecompliceerde discussie geworden die er tenslotte toe heeft geleid dat de NVB geliquideerd is en in zekere zin kan men het Nederlands Gesprekscentrum zien als een soort voortzetting van de NVB. En één van de merkwaardige dingen daarbij is dat ik daar niet enthousiast voor was omdat ik meende

dat nu alle nadruk moest vallen op het welslagen van de PvdA en dat men niet daarnaast alweer aan iets anders moest beginnen dat de belangstelling voor de PvdA zou kunnen verzwakken. Eigenlijk was ik toen bezig te polariseren en het merkwaardige is dat ik het met de mensen die nú polariseren niet zo verschrikkelijk best kan vinden, maar het allermerkwaardigste is dat daartoe de secretaris, de toenmalige secretaris van de NVB behoort, de huidige wethouder van onderwijs van Rotterdam, die, naar ik uit de kranten heb gelezen, bezig is lid te worden van een nogal progressief program-college in de gemeente Rotterdam. Zo ziet U hoe het kan verkeren.

JB: Die NVB, dat was een massabeweging?

vW: Ja, in het begin wel.

JB: Daar waren massale toestanden

vW: Oh ja, die vergaderingen, dat was iets geweldigs, maar dat was natuurlijk al gauw over, want zodra je dat ging concretiseren ontstond er bij velen twijfel. U zou dat kunnen vergelijken met de reactie op de Nederlandse Unie. Daar liep men ook voor te hoop en ook nu dacht men: die NVB gaat iets heel nieuws brengen. En iets nieuws vond men toen natuurlijk prachtig, maar tenslotte moet dat nieuwe geconcretiseerd worden en als het dan geconcretiseerd wordt dan zeggen allerlei mensen, tja, dat is toch niet wat we eigenlijk wilden.

JB: Heeft daar ook het verloop van de gebeurtenissen zelf nog invloed op gehad? Ik denk aan de noodzaak van wederopbouw en dat het élan dat dan in de bevrijding losbarst na een tijdje gewoon voor de harde werkelijkheid weer verdwijnt.

vW: Ja, achteraf gezien - en het is natuurlijk heel makkelijk om dat achteraf te constateren - is natuurlijk duidelijk geweest - men sprak toen van herstel en vernieuwing - dat de hang naar het herstel groter was dan het verlangen naar vernieuwing. Dat is gewoon - achteraf - de enige conclusie die je kunt trekken. Dat heeft z'n invloed gehad en ik dacht dat dat eigenlijk al tot uitdrukking is gekomen in de eerste verkiezingsuitslag, waarbij je dan bovendien de afval kreeg van enerzijds de mensen uit de vroegere SDAP die het helemaal niet aantrekkelijk vonden om met zo'n breed samengestelde club in zee te gaan en anderzijds bij de verschillende fuserende partijen de mensen die het officiële besluit van die partij niet konden volgen. En ook in de losse groepen die er omheen hingen waren mensen die vonden dat men met de oprichting van de PvdA veel te ver ging.

JB: De CHU heeft bij die verkiezingen het onverwacht goed gedaan eigenlijk.

vW: Buitengewoon goed.

JB: Heeft U daar een verkaring voor?

vW: Ja, dat geloof ik wel. Ik heb onlangs een hoofdartikel in handen gehad in De Nieuwe Nederlander dat ik vermoedelijk zelf geschreven heb en daarin heb ik zeer nadrukkelijk gezegd dat de doorbraak mislukt was. Ik heb ook dikwijls gezegd en geschreven dat de CHU blij mocht zijn met het uittreden van mijn groep, als ik het nou zo maar wat annexionistisch mag zeggen, want dat was ik natuurlijk helemaal niet alleen. Maar daar mochten ze blij om zijn, want dat heeft daar een nieuw élan in het leven geroepen, maar het is niet zo geweest dat de drang tot samenwerking met de anti-revolutionairen waarnaar de leiding van de CHU toen streefde door kon zetten. Ze zijn toen weer zelfstandig doorgegaan en ik geloof dat dat ook wel in overeenstemming is met de christelijk-historische traditie en het merkwaardige is dat U dit op het ogenblik ook bij het CDA ziet. De christelijk-historischen hebben weer dezelfde verdeeldheid. Een groot gedeelte wil het niet, er zijn er die het wél willen - dat is bij de anti-revolutionairen precies zo, daar is men er ook over verdeeld - maar de christelijk-historischen plaatsen zich toch de facto min of meer buiten dit geheel. Eigenlijk is dat een parallelle ontwikkeling met die je toen had.

JB: Zou dat nu komen omdat, laten we zeggen, het christelijk historische volksdeel voorzover je daarover spreken kan, eigenlijk, laten we zeggen, dat de groep christelijk historischen toch een heel sterk traditioneel besef hebben ondanks het feit dat de Nederlands Hervormde Kerk zich op dat moment duidelijk aan het vernieuwen was.

vW: Ja, dat is heel merkwaardig. Ik ben daar nauw bij betrokken geweest omdat ik heb behoord bij het reorganisatie-comité '38 dat de nieuwe kerkorde ging propageren en tenslotte is die nieuwe kerkorde er in de vijftiger jaren gekomen. Dat vond men toen een grote gebeurtenis - ik heb dat toen zelf ook zo ervaren - maar dat élan is ook vrij snel verzwakt en ik geloof dat in de lijn van deze ontwikkeling ook ligt dat men in kerkelijke kringen op het ogenblik politiek volledig uiteen valt. Je hebt nu de mensen die op het standpunt staan dat de boodschap van het Evangelie eigenlijk neerkomt op maatschappelijk engagement en er zijn er die daar bijzonder ver in gaan. Daartegenover is er de groep die daar helemaal niet van weten wil omdat zij van mening is dat dit niet in overeenstemming is met de bijbelse boodschap. Persoonlijk lijkt me de moeilijkheid dat beide elementen in de bijbel zijn terug te vinden en daarom geloof ik dat men hier zich, als men verantwoord wil handelen,

niet uitdrukkelijk eenzijdig kan opstellen. Ik heb daar mee te maken gehad, omdat ik indertijd het spreken van de kerk op sociaal gebied heb gepropageerd en het is er tenslotte op uitgelopen dat ik voorzitter ben geworden van de werkgroep Kerk en Samenleving en later van de Raad voor Kerk en Samenleving. Dat ben ik toen een tijd geweest en na mijn pensionering heeft men mij opnieuw gevraagd om daar voorzitter van te worden. Dat heb ik toen gedaan, maar ben al zeer snel tot de conclusie gekomen, dat ik daar niet op mijn plaats was want dat daar een jongere moest zitten. Ik ben dat toen twee jaar geweest en heb toen in de heer Wijkstra een hele goede opvolger gevonden, maar het frustrerende van deze activiteiten van de kerk als instituut is dat men eigenlijk nooit verder komt dan een poging om tegengestelde opvattingen tot een zeker evenwicht te brengen en dat leidt er natuurlijk toe, dat men de neiging krijgt, bij de mensen die een van die opvattingen aanhangen het dan maar zélf te doen, in de plaats van de kerk en in dat stadium zitten we op het ogenblik.

JB: Is het dus zo in ieder geval dat dat spreken, van de kerk als "Christus belijdende Volkskerk" bij de CHU en bij een groot deel van de hervormden dus toch niet is aangeslagen?

vW: Nee. Laat ik daarbij zeggen dat ik geloof dat het een onjuiste pretentie is om dat begrip "Volkskerk" te hanteren, maar dat is mijn mening van nú. Ik heb hier ook helemaal achter gestaan, maar ben daar in allerlei opzichten toch wat gereserveerder over gaan denken, maar de kerk als zodanig is hier eigenlijk niet voor in beweging gekomen. Deze ontwikkelingen hangen natuurlijk ook samen met het feit dat het terrein dat de kerk bestrijkt sterk ingekrompen is, hoewel men dat toch ook weer niet overdrijven moet. Ik heb dit ook allemaal uit een ander oogpunt nog later kunnen bekijken want ik ben voorzitter geweest van de staatscommissie die de financiële verhouding tussen het rijk en de kerken moest gaan onderzoeken. Ik was de derde voorzitter en ben er in geslaagd om een rapport op tafel te krijgen en dat rapport is toen door de regering twee jaar weggeduwd in een la en toen is men tenslotte met de mededeling gekomen dat men onze voorstellen niet wilde accepteren. Het was een christelijk kabinet en dat stond dus tegenover onze voorstellen een nieuwe financiële relatie tussen de overheid en de kerken in het leven te roepen, sterk onder invloed van minister Witteveen, maar de andere collega's van hem, zijn achter zijn opvatting gaan staan dat het geloof een zo individuele aangelegenheid is dat de overheid zich daar financieel niet voor moet interesseren. En dat is een zaak die

in de kerk als zodanig eigenlijk heel weinig weerwerk heeft gevonden. Voorzover er weerwerk was, was het zo dat men zei dat het corrumperend voor de kerk zou zijn als men financiële steun van de overheid zou krijgen en in die stroming is dat bezweken.

JB: Wat die vernieuwing van de Hervormde Kerk betreft, was dat een zaak die vooral bij intellectuelen en minder bij het gewone volk leefde?

vW: Het was ontzettend moeilijk om het het gewone volk duidelijk te maken. We hadden toen een krantje Kerkopbouw '38 - ik zat daar in de redactie - en ik kan U een heel typisch voorbeeld noemen voor wat betreft het spreken van de kerk over de maatschappij. Dominee Zeydner, de eerste voorzitter van de nieuwe Synode, heeft aan het eind van de dertiger jaren een brochure geschreven waarin het programma of de opzet voor een nieuwe kerkorde wordt besproken en een van die punten was het spreken van de kerk op maatschappelijk terrein, de boodschap van de kerk voor de maatschappij. Daar wist hij helemaal geen raad mee en toen heeft hij mij gevraagd of ik dat hoofdstuk wilde schrijven en dat heb ik gedaan, anoniem. Niemand wist dat ik dat gedaan had. Maar ik noem dat voorbeeld om U te laten zien de verlegenheid waarin men verkeerde, op dit gebied. Ik heb dat toen met groot enthousiasme bepleit en verdedigd. Tegenwoordig vind ik dat de kerk een beetje voorzichtig moet zijn en dat ze de neiging heeft te veel te spreken, maar dat lijkt mij een probleem apart dat U verder op het ogenblik niet interesseert.

JB: Het is wel zo dat bij de PvdA, zeker ook in de bovenlaag, toch tamelijk veel hervormden en ook mensen uit Uw groep een plaats hebben gevonden en daar ook erg veel invloed hebben gehad. Kun je zeggen dat er een élite van hervormden in die groep, in de PvdA terecht is gekomen?

vW: Ja, ik geloof dat de kwaliteit van de mensen uit die kring, die in de PvdA gekomen zijn, niet onbelangrijk was. Het waren tenslotte mensen met een uitgesproken overtuiging en ik heb onlangs nog - ik weet niet meer waar - een uitspraak in diezelfde richting gelezen die zei dat men deze groep niet moest verwaarlozen. Het is natuurlijk een beetje pijnlijk, als je door het publiek zelf als de leider van die groep wordt aangezien, om dat te onderschrijven, maar zakelijk gezien dacht ik dat het wel waar was.

JB: Hoe ging dat nu, werd U als U op een vergadering van de PvdA, een afdelingsvergadering b.v. kwam, waarvan het merendeel toch uit de oude SDAP afkomstig was, wel geaccepteerd?

vW: Je werd wel geaccepteerd, want je was een soort mirakel hè, iets heel nieuws. Ik geloof echter niet dat mijn eigen ervaring daarvoor een goede

maatstaf was. Ik heb heel veel gesproken in de partij, maar dat was niet mijn grootste kwaliteit. Ik vond vaak het feit dat ik een verhaal moest houden nogal vervelend. Ik was gespitst op de discussie, daar lag mijn kracht. Dus ik trachtte, omdat ik moeilijk kon peilen waar de speciale interesse van mijn gehoor lag, zo gauw mogelijk door de inleiding heen te komen om in de discussie te horen wat de mensen ter harte ging en daar een gesprek over te krijgen.

JB: Nou is het zo, dat de verzuiling, zeker in die vooroorlogse periode en ook wel weer daarna veel te maken heeft met sfeer, atmosfeer e.d., klimaat en woordgebruik, taal. Was het nu voor U niet een grote stap om uit de vooroorlogse CHU in de naoorlogse PvdA, met een totaal andere sfeer, klimaat te komen?

vW: Ik heb daar niet zoveel problemen mee gehad omdat ik eigenlijk al van het begin af aan open stond voor nieuwe verhoudingen. Ik ben begonnen in de CHU met een aantal mensen in de gedachtengang dat we moesten proberen deze partij te vernieuwen. Daar kregen wij een geweldige kans voor toen we op een bepaald moment De Nederlander in handen kregen en we hebben ook heel duidelijk geprobeerd die kans te gebruiken. We hebben ons in De Nederlander - dat zult U in de scriptie van Toebes ook lezen - heel duidelijk afgezet tegen bepaalde traditionele dingen. Maar als ik nou b.v. neem het christelijk onderwijs. Het feit dat wij het christelijk onderwijs relativeerden, dat tastte de mensen diep in hun hart, daar hebben we een ongelooflijk groot conflict over gehad. Tegenwoordig leeft dat element ook nog, maar niet meer zo scherp als toen, want toen was het een volledige zwart-wit situatie en in de naoorlogse discussie over de doorbraak zette dit zich nog voort. Als U ziet wat daarover van AR-kant ten beste werd gegeven, dat was van dik hout zaagt men planken. Bij deze discussie was ik jarenlang betrokken. Dat is nu allemaal veel meer gerelativeerd omdat langzamerhand deze zaken die wij van het begin af aan hebben voorgestaan veel meer zijn doorgedrongen.

JB: Iets anders. U bent in 1945 begonnen met De Nieuwe Nederlander. Had U enig idee voor welke mensen U schreef, wist U hoe de lezerskring van 40.000 mensen was samengesteld?

vW: Nee, dat was in die tijd heel moeilijk vast te stellen. U moet goed bedenken dat aanvankelijk de traditionele bladen die in de bezettingstijd niet waren verboden, na de bevrijding niet mochten verschijnen omdat zij nog gezuiverd moesten worden. Laat ik het zo uitdrukken: wij hadden dus lezers die helemaal niet uit onze groep kwamen, maar die

zich voor onze aanpak van de dingen interesseerden, maar een van de redenen waarom De Nieuwe Nederlander bezweken is, is dat toen de vroegere bladen weer verschijnen mochten, men terug is gegaan naar z'n oude vertrouwde kranten en toen zakte het abonnementenaantal sterk in elkaar. Er is toen nog geprobeerd met hulp van de Arbeiderspers de zaak in stand te houden, maar de tekorten waren te groot, enfin, dat is een drama geweest waar ik heel veel narigheid mee heb beleefd. Ik kan niet zeggen dat ik er slapeloze nachten van heb gehad, dat nou net nog niet, maar een andere factor die van belang was, was dat van degenen die De Nieuwe Nederlander met instemming hadden begroet sommigen eigenlijk vonden dat ik de zaak getorpedeerd had door toe te treden tot de NVB en tot de PvdA. Als het maar geen politieke krant was geweest, als het maar een duidelijk hervormde krant was geweest, dan was dat anders geweest. En daar heb ik door de hele ontwikkeling niet aan mee kunnen doen en niet aan mee willen doen en in zoverre kun je dus zeggen dat ik de krant in gevaar heb gebracht. Ik kreeg dezer dagen nog een brief in handen van de huidige professor Berkhof die toen predikant was in Zeist. Die noemt als bezwaar tegen het beleid van De Nieuwe Nederlander dat deze wél de PvdA bij de kerk trachtte te brengen, bij de kerkelijke mensen, maar niet - wat we naar zijn mening hadden moeten doen - het geloof bij de PvdA. Dat vond ik een hele markante aanduiding van deze tegenstelling. Maar ik moet U in dit verband ook nog wel vertellen dat ik tenslotte de hoofdredactie van De Nieuwe Nederlander volledig contre coeur heb aanvaard omdat mijn conditie was - in de bezettingstijd hadden we een commissie gehad die dat allemaal bekeken heeft - dat er een behoorlijke financiële grondslag voor een dergelijke krant moest zijn en dat is niet gelukt. Dus toen de bevrijding aanbrak leefde ik in het rustige gevoel dat ik met die krantenkwestie niets meer te maken had maar toen zat men met De Nederlander en men moest een hoofdredacteur hebben. Toen heeft men eerst aan dr. De Graaff gedacht en die gevraagd, maar dat was een van onze Nederlander-mensen en die wilde dat niet; die wilde dat ik dat deed. Ja, en toen heeft men schoorvoetend en aarzelend, omdat men mij veel te geëxponeerd vond, mij gevraagd. Ik heb toen als conditie gesteld dat de band met de CHU zou worden verbroken en dat ze mee moesten helpen een financiële grondslag te vinden. Het was voor mij toen een sprong in het duister en die heb ik ondernomen. Daar ben ik mee geconfronteerd op een vergadering in het gebouw van de Synode waar Kraemer en Banning toen erg veel druk op me hebben uitgeoefend, vooral Kraemer, om toch deze kans te grijpen en het

met de oude Nederlander te proberen. Daar zaten natuurlijk allerlei bezwaren aan. Het was mij volkomen duidelijk, al was ik gedekt door besluiten, eerst van de commissarissen en later van de aandeelhoudersvergadering, dat er natuurlijk een stuk zeer bleef zitten. Men had het gevoel dat ik gewoon diefstal had gepleegd en met De Nieuwe Nederlander er vandoor was gegaan, terwijl naar mijn mening deze krant in zijn oude vorm toch geen levensvatbaarheid zou hebben gehad. Maar in die tijd was dit een zaak waar men in kerkelijke kring, in de leiding van de kerk zich zeer voor interesseerde. Ik ben een paar keer na afloop van een Synode-vergadering in dat gezelschap geweest om te vertellen hoe de ontwikkeling naar de PvdA was, hoe de kansen stonden om tot die partij te komen en daar was grote belangstelling voor, dat vond men machtig interessant, maar deze belangstelling is snel weggeëbt.

JB: Was het de bedoeling eigenlijk de oude lezerskring van De Nederlander vast te houden, deze hervormden mee te laten evolueren in de richting van een nieuwe partij?

vW: Nou, daar heb ik me nooit veel zorgen over gemaakt. De Nieuwe Nederlander was een noodsprong. Het was alleen de bedoeling dit geluid te laten horen en hoe daar verder op gereageerd zou worden dat moesten we maar afwachten.

JB: In de redactie waren Uw medewerkers uit de Nederlander-tijd plus een aantal anderen?

vW: Nee, er was een hoofdredactie bestaande uit een hoofdredacteur en dat was ikzelf en uit Barents als adjunct-hoofdredacteur en verder was het gewoon een redactionele staf, maar we hadden wel een soort adviescommissie waar mensen als Kraemer en professor Scholten inzaten en Van Rhijn, allerlei mensen waar we dus om de zoveel tijd mee vergaderden en waar we het beleid mee bespraken.

JB: De acteur Van Duinhoven schijnt ook begonnen te zijn bij De Nieuwe Nederlander.

vW: Ja, hoe weet U dat?

JB: Dat heeft hij zelf een keer verteld, ook Maarten Vrolijk heeft daar gezeten?

vW: Ja.

JB: Dat waren gewone journalisten, het was niet zo dat zij om hun politieke inzichten werden aangetrokken?

vW: Nee, maar Vrolijk was de parlementaire redacteur. Die zou men als een uitzondering kunnen zien. Het heeft mij bezwaard dat deze redactionele staf in dit avontuur werd meegetrokken. Dat was een grote moeilijkheid,

want toen de zaak naar de bliksem ging vond ik het zonde voor de staf, want die jongens hadden geweldig aangepakt en die vonden het leuk om zoiets nieuws te beginnen, maar ze zijn vrij goed terecht gekomen. U noemt het voorbeeld van Vrolijk en het voorbeeld van Van Duinhoven, U zou ook nog de jonge De Ru erbij kunnen noemen - hij is nu niet zo jong meer - die nou bij de Regeringsvoorlichtingsdienst zit. Dus in het algemeen zijn deze mensen - dat vind ik nu nog wel een geruststelling, want daar heb ik wèl slapeloze nachten over gehad - behoorlijk terecht gekomen. Ik bedoel, je kunt nu wel zeggen dat je deze sprong moet wagen, dat je een waagstuk moet ondernemen. Dit soort vermetelheid strookt niet zo erg met mijn karakter - en ik heb het toen gedaan - maar op een bepaald moment dringt het dan toch ook tot je door dat je daar een aantal mensen mee meeneemt die de consequenties maar moeten aanvaarden.

JB: Zo'n man als Vrolijk moest die wel de beginselen van de krant aanvaarden of was het zelfs zo dat die, laten we zeggen helemaal ook met de politiek mee moest gaan? Met andere woorden: contracteerde U ook mensen die niet persé de beginselen waren toegedaan, maar die als goede journalisten werden beschouwd?

vW: Ja, dat kwam ook wel voor. Het gros eigenlijk. Ik vind je moet dan behoorlijke journalistieke krachten zien te krijgen, begrijpt U. Maar allerlei dingen die tegenwoordig bij een blad als Trouw helemaal niet meer spelen die werden ons toen voor de voeten geworpen, b.v. dat je aandacht aan sport gaf op zondag, dat kon helemaal niet. Het advertentiebeleid dat was ook een punt, want soms nam je 'slechte' advertenties op, waar ik eigenlijk nooit mee te maken had, maar wat ik dan weer wel in de krant moest zien te verkopen.

JB: Hoe stond dat met de grote politieke kwesties, daar is b.v. het begin van het Indonesië-vraagstuk.

vW: Dat heeft ons mede de das om gedaan omdat wij duidelijk pro-Linggadjati hebben geschreven, enfin dat hebt U bij Vrij Nederland ook kunnen zien, daar heeft men fel op gereageerd, dat vond men onaanvaardbaar, daar was men het niet mee eens, het gros van het Nederlandse volk was daar helemaal niet rijp voor.

JB: Uw standpunt in deze, heeft dat een voorgeschiedenis van lange tijd?

vW: Ja, ik ben in dat opzicht sterk beïnvloed door Kraemer. En Kraemer had al jarenlang zijn bezwaren tegen ons Indonesisch beleid uitgesproken en al jarenlang gezien dat het zo niet ging en dat heeft mij duidelijk

beïnvloed en al jaren tevoren.

JB: Hoe komt het dat de CHU tot de oppositiepartijen behoorde na Linggadjati, waren die dus ook niet door die stroming in de Hervormde Kerk beïnvloed in dit opzicht?

vW: Nee helemaal niet. U moet goed begrijpen dat de CHU in sterke mate plattelandspartij was en deze dingen leven niet zo gauw op het platteland. De kerkelijke gemeente waar ik nu toe behoor, waar ik niet meer actief aan mee kan doen om gezondheidsredenen - laten we maar zeggen gezondheidsredenen, er zijn ook nog andere redenen - daar vroeg ik, toen ik nog wél daar een min of meer trouw kerkganger was, me dikwijls af: weet men eigenlijk wel wat er in de wereld aan de hand is. Want in dit soort type gemeente vind je daar nauwelijks een weerslag op.

JB: Gaf dat in de PvdA problemen?

vW: Nou nee, ik was regeringsgetrouw, ik heb mij niet tegen de politionele acties verzet. Ik zag dat het moest veranderen, maar ik heb tenslotte geaccepteerd de gedachte dat men meende eerst orde op zaken te moeten stellen en ik behoor tot degenen die dat toch wel anders zijn gaan zien.

JB: Maar bij die Linggadjati-debatten in de Tweede Kamer, dan spreekt U nadrukkelijk namens de protestants-christelijke werkgemeenschap . . .

vW: Zo kan men het niet stellen. Ik heb bij dit debat het woord gevoerd om te onderstrepen dat het standpunt van de ARP en de CHU niet het algemeen geldende was in protestants-christelijke kringen en heb daarbij toegelicht waarom wij een afwijkend standpunt hadden. Het lag dan ook voor de hand dat juist Bruins Slot en Tilanus daarop ingingen. Voor ons is het nooit een probleem geweest dat de Indonesische situatie grondig veranderd moest worden. Of dat nou een lichte Unie moest zijn, dan kom je natuurlijk in praktijkvragen die dan weer hun eigen merites hebben. Hier ligt in het algemeen ook mijn bezwaar tegen de mensen die een radicaal maatschappelijk engagement willen. Als je daar inkomt, dan moet je punten in de discussie betrekken die volkomen relatief zijn en niet zonder meer met een beginsel-inhoud geladen kunnen worden. Laat ik nog één ding noemen. Ik ben een volstrekt tegenstander van de apartheidspolitiek in Zuid-Afrika en heb dan altijd de neiging om me af te zetten tegen diegenen die ook dit willen relativeren, die b.v. zeggen dat je er geweest moet zijn om er over te kunnen oordelen en die zeggen dat de Zuidafrikaanse politiek nog zoveel goeds heeft. En dan steiger ik, maar dat komt omdat ik geloof dat je deze politiek moet beoordelen vanuit een absolute verwerping van de apartheidspolitiek en of er dan in de praktijk op een bepaald moment concessies moeten worden

gedaan, dat is vraag twee.

JB: Heeft dat Indonesië-probleem in '45, toen het begon, heeft dat bij de partij-vorming van de PvdA nog een rol gespeeld? Heeft dat tegenstellingen gecreëerd?

vW: De ontwikkeling van die Indonesische politiek heeft een enorme rol gespeeld in het partijbestuur, daar hebben we eindeloze discussies over gehad en daar ontmoette Drees veel verzet en tenslotte heeft hij de partij achter zich kunnen krijgen, maar er waren bepaalde elementen die dit volstrekt verwierpen.

JB: Maar ook bij de vorming van de partij, of heeft dat toen geen rol gespeeld?

vW: Nee. In de 'Uitgangspunten en Beginselen' die door de fuserende partijen en groepen werden aanvaard werd het koloniale vraagstuk niet genoemd.

JB: Heeft het misschien nog een rol gespeeld bij de verkiezingen van '46?

vW: Dat is inderdaad het geval geweest. In het urgentieprogramma waarmee de PvdA de verkiezingen inging wordt erkenning gevraagd van het zelfbeschikkingsrecht van de overzeese gebiedsdelen. Voor de naaste toekomst wilde men toen echter de koloniale verhoudingen liquideren in vrijwillige samenwerking op de grondslag van zelfregering van de delen van het Koninkrijk op voet van gelijkwaardigheid in gecoördineerd Rijksverband.

JB: Een ander vraagstuk, laten we zeggen de sociaal-economische opbouw van Nederland na '45 of na '44. Laat ik beginnen met dit: er zijn stakingen in de zomer van '45, de communisten dus eigenlijk, heeft dat de houding van de NVB ten opzichte van de communisten nog wat versterkt.

vW: Ik kan mij niet herinneren dat dat een grote rol heeft gespeeld. Wij hebben in de oude Nederlander sterk bepleit het aanvaarden van verantwoordelijkheid van de overheid voor de ontwikkeling van het economische leven. Men noemde dat toen ordening. We hebben in de CHU ook een orderingsrapport gehad en de meerderheid waarin prof. Lieftinck en prof. De Vries zaten en waartoe ik ook behoorde, hebben een duidelijk standpunt op dit gebied ingenomen. Wij verzetten ons dus tegen de liberale economie en meenden dat de ontwikkeling in de richting van een plan-economie moest gaan, althans dat de overheid verantwoordelijkheid moest nemen en leiding moest geven. Maar wij stonden niet op het standpunt dat dit het beste kon worden bereikt langs de weg van socialisatie van de eigendom, van de produktiemiddelen, omdat wij van oordeel waren dat de ontwikkeling van de economie deze stellingname had achterhaald. Wij hebben steeds de nadruk gelegd op de beheersing van de beschikkingsmacht, de beperking van de beschikkingsmacht en dat is eigenlijk het

standpunt dat ik op het ogenblik ook nog inneem.

JB: En dat is, laten we zeggen in het beginselprogramma van de PvdA van '47 in ieder geval vrij vergaand gerealiseerd, althans dat standpunt.

vW: Ja.

JB: Daarmee aanvaardt U dus, als ik nog even aan 1945 denk, een soort radicalisme, wat dan aan de linkerkant optreedt en stelde U zich dus naast degenen die de klassenstrijd propageerden en een soort Volksfront-idee van de CPN.

vW: Ik heb dat niet in die zin ervaren.

JB: Dat is ook nooit een probleem geweest, ook niet tijdens de besprekingen voor de PvdA, die Volksfront-gedachte van de CPN?

vW: Nee, die gedachte leefde toen beslist niet in de PvdA. Bij die eerste vrije verkiezingen kreeg de CPN een grote aanhang. Zij kregen 10 zetels in de Tweede Kamer. Toen is er toch langzamerhand weer een duidelijke tegenstelling gegroeid. Dat men geen samenwerking met de communisten wilde heeft de PvdA lang beheerst. Zo is het b.v. in Rotterdam gegaan onder leiding van Donker, die toen de grote man was in de plaatselijke politiek daar. Na de bevrijding hebben we een college gehad met één communist; dat heeft men toen geaccepteerd omdat een zo sterke groep bij de samenstelling van het college niet kon worden genegeerd, maar langzamerhand is dat zich allemaal gaan verscherpen. De tegenstelling tussen de EVC en het NVV en de verdere politieke ontwikkelingen in het buitenland hebben een duidelijk anti-communistisch standpunt ten gevolge gehad in die eerste periode.

JB: U heeft overigens in de De Nieuwe Nederlander altijd toch wel op een zekere gematigde manier daarover geschreven.

vW: Inderdaad.

JB: U was niet een communistenvreter, laten we zeggen.

vW: Nee, dat was ik niet. Ik geloof in de kracht van een beheerst en gematigd verdedigd standpunt. Ik heb toen De Nieuwe Nederlander opgeheven werd nog een bijzonder aardige brief van Banning gehad, die, daarin, je kunt zeggen, zijn leedwezen betuigde over de opheffing van de krant en die de nadruk legde op de betekenis van De Nieuwe Nederlander, die een overtuiging had en deze gematigd naar voren bracht. Ik ben nooit in die zin radicaal geweest.

JB: U heeft wel, laten we zeggen voor een zekere doorbraak gezorgd in de CHU, maar U heeft zelf het altijd op een gematigde manier gebracht.

vW: Ja, dat moest ik bovendien wel, daarin was ook een element van tactiek. Bij de oude Nederlander moest ik natuurlijk proberen een nieuwe koers

aanvaard te krijgen zonder het contact met de achterban kwijt te raken. Dat was daar het probleem. Dat was gematigdheid met het element van tactiek. Maar U begrijpt toch wel dat als ik niet een gematigde karakterinstelling had gehad ik nooit burgemeester van Rotterdam geworden zou zijn. Ik heb het in mijn afscheidsrede in Rotterdam zo uitgedrukt dat als je dit vak aanvaardt je weet dat je in een sfeer van conformisme bezig bent, maar ik heb er altijd prijs op gesteld om ergens niet-conformist te blijven, maar ik heb er ook prijs op gesteld in mijn niet-conformisme geen conformist te worden.

JB: Nog even over de sociaal-economische problematiek. Een van de moderne opvattingen is dat men dus als doorbraakgroep, neem b.v. de PPR, zich sterk verzekerd wil weten van steun van de vakbonden. Heeft U in de tijd van '45/'46 ooit een duidelijke strategie gehad om het CNV ook voor deze doorbraak te winnen.

vW: Niet rechtstreeks, wij hebben meer gestreefd - dat heb ik in de kerk ook gedaan, ik heb daar ook een verklaring over helpen redigeren - wij hebben meer prijs gesteld op een goed contact met het NVV.

JB: Om de scheiding te overbruggen?

vW: Het lag in de lijn van de doorbraak dat wij er op uit waren in het NVV ook een bewuste aanvaarding van mensen van een christelijke levensovertuiging te bereiken. Maar de contacten met het CNV lagen bovendien moeilijker omdat toen, althans het gros van het CNV, anti-revolutionair was en de doorbraak principieel afwees. Maar we hebben later daar wel contacten gehad omdat je in bepaalde organen van de hervormde kerk ook CNV-ers tegenkwam.

JB: Dat was dus veel meer een gereformeerde groepering.

vW: Veel meer ja, de hervormden in het CNV vormden een minderheid. U moet dit zien in de lijn gereformeerd - anti-revolutionair, begrijpt U wel. Bovendien was het CNV, een typische uiting van verzuiling en wij wilden boven de verzuiling uitkomen. Ten aanzien van die verzuiling heb ik altijd grote moeite gehad met het aanvaarden van een instituut als de VARA, omdat mijn grief tegen de VARA was dat zij profiteerde van het feit dat zij als zuil kon optreden terwijl dit eigenlijk in tegenstelling met haar beginselen was. Daar heb ik ernstig verschil van mening met Burger over gehad, die vond dat gewoon verschrikkelijk, omdat die meer in de sfeer van het machtsdenken leefde. Die zei: de macht die ik hier in handen heb laat ik niet los. Mijn uitgangspunt was dat je dat op een bepaald moment ook moest durven doen. Ik ben in die tijd nauw bij deze problematiek betrokken geweest, want ik was de eerste

voorzitter van het IKOR en heb in die hoedanigheid ook zitting gehad in de Stichting Radio Nederland in Overgangstijd. Al die troubles uit de eerste periode daar heb ik als voorstander van een nationale omroep levensgroot bij gezeten en die strijd hebben we grandioos verloren.

JB: Was dat op zichzelf niet al een aanwijzing voor het herstel van de vooroorlogse verhoudingen?

vW: Natuurlijk, het was gewoon een trucje van het kabinet om deze club in het leven te roepen o.l.v. Spelberg en waarschijnlijk hebben de omroeporganisaties die één lijn trokken deze regeling geaccepteerd met de achtergedachte dat zij de voorstanders van de nationale omroep wel klein zouden krijgen. Wat ook heel goed geslaagd is omdat ze nou eenmaal van mening waren dat ze hun belangen moesten verdedigen. Eigenlijk zijn de omroeporganisaties bedrijven en die willen net zoals elk bedrijf, overleven. Enfin daar heb ik later toen ik me met de commerciële televisie ging bemoeien ook nog mijn problemen mee gehad.

JB: Aan de andere kant kun je zeggen dat er heel wat - nog even over die sociaal economische sfeer - mensen zijn die met U in die groep zaten en die je qua sociale status eigenlijk moeilijk kon voorstellen in een arbeiderspartij. Kun je zeggen dat er juist in die tijd nogal wat radicale jonge ondernemers waren of mensen die daarmee in verband waren die juist uit een soort radicalisme de PvdA wilden oprichten?

vW: Ja, ik meen van wel. In het begin heb je nog een werkgeversgroep in de PvdA gehad. Maar wat U zegt is natuurlijk volkomen juist, maar dan komt weer de vraag aan de orde hoe breed moet een partij als de PvdA zijn. En dan vind ik dat als je er naar streeft om een volkspartij te zijn dat je ook de mensen die niet uit het arbeidersmilieu komen, mensen zelfs met een kapitalistische achtergrond erbij moet kunnen betrekken. Als men dat niet wil dan betekent het dat je duidelijk afgrenst en dat je dus weer helemaal in de sfeer van een klassestrijd terecht komt, wat misschien onvermijdelijk is, maar toen was dat de bedoeling niet.

JB: Die werkgeversgroep, die was ook geïnstitutionaliseerd?

vW: Ja, die had tenminste de zegen van het partijbestuur. Er is nooit veel uit voortgekomen, maar er zaten toen nog allerlei mensen in die later ook nog wel een rol hebben gespeeld. Maar men vond dus dat - hoe moet ik het zeggen, winst was toen nog geen vies woord - deze werkgevers die een bepaalde maatschappelijke taak hadden, in dit geheel een plaats moesten kunnen vinden. Ik weet niet of er nog veel over zijn.

JB: Nee, maar goed het type van de radicale jonge werkgever die dus geradi-

caliseerd is in de oorlog en die dus juist in dat samenwerkingsverband een plaats zocht.

Nu was het zo dat, laten we zeggen als we even nog naar de CHU en de overgang naar de PvdA teruggaan, de groep Van Walsum dus de allereerste groep was die meteen al eigenlijk in de NVB terecht is gekomen. Hoe groot was die ongeveer en uit wie bestond die?

vW: Dat kan ik helemaal niet zeggen. Ik weet wel wat voor leidende figuren je daar in had. Laat ik nou maar nemen de mensen die hebben meegedaan in de commissie van advies van De Nieuwe Nederlander. Dat waren: Van Asbeck, Banning, Brugmans, De Graaff, Herring, Idenburg, De Jong, Kleijwegt, Kraemer, Kwint, Van der Leeuw, Lieftinck, Patijn, Van Rhijn, Scholten (prof. mr. P.), Scholten (mr. G.J.), en uiteraard Barents en ikzelf. De groep achter De Nederlander, die Toebees in zijn scriptie de groep-Van Walsum noemt, die vóór en tijdens de bezetting actief is geweest valt slechts tendele samen met de groep achter De Nieuwe Nederlander. Dege-
nen die de CHU trouw bleven deden daaraan natuurlijk niet mee.

JB: Deze groep van De Nieuwe Nederlander, heeft U, toen U in de studiec-
missie van de politieke partijen zat namens de NVB, ook altijd geraad-
pleegd als het om belangrijke beslissingen ging?

vW: Altijd ja.

JB: Ja, ja, want U kon daar natuurlijk niet alleen voor Uzelf spreken.

vW: Nee, dat heb ik opzettelijk vermeden en dat is ook de reden, de achter-
grond van mijn halstarrigheid geweest. Het zou mij koud hebben kunnen
laten wat men met die symbolen wilde doen. Ik bedoel, daar was ik he-
lemaal niet zo diep door geroerd. Het ging om de vraag: wordt het een
nieuwe partij of niet. Als het geen nieuwe partij wordt dan heeft zij
geen toekomst en dat was het standpunt dat ik had te verdedigen en nou
ja uiteindelijk is het natuurlijk niet echt een nieuwe partij geworden,
dat zou je eigenlijk nu eerder kunnen zeggen.

JB: Maar op die manier had U een soort rugdekking.

vW: Ik had een klankbodem.

JB: En Barents zat geloof ik ook in die studiec-
missie.

vW: Nee, hij was plaatsvervangend lid evenals Kraemer en Kleijwegt. Een
paar mensen uit mijn kring waren er dus ook bij betrokken. Ik ben dus
alert geweest omdat ik mij voelde als vooruitgeschoven post van een
groep mensen waar ik dan regelmatig contact mee hield. Ik heb ook, dat
kunt U in de notulen vinden, op een beslissend moment gezegd dat ik
er eerst eens met mijn achterban over wilde praten. Dat was helemaal
geen individuele activiteit.

JB: Is het nu zo dat zo'n vergadering, waar natuurlijk van alles gebeurt op een gegeven moment misschien een leidende figuur nodig heeft, die het een beetje samenbindt. Heeft Banning eigenlijk - dat is een veronderstelling van mij, het kan best zijn dat het zo niet gegaan is - die rol vervuld en kan men zeggen dat als Banning er niet geweest was, het nooit zo was samengebonden?

vW: De PvdA?

JB: Ja. Met name denk ik nog even strikt aan het werk in die studietoelichting.

vW: Ja, Banning heeft er een enorme rol in gespeeld. Kijk, het valt moeilijk te zeggen als hij er niet geweest was of niet een ander het had kunnen doen, maar hij heeft het gedaan op een uiterst bekwame wijze en hij wist de mensen ook echt wel samen te binden.

JB: Ging er charisma van hem uit?

vW: Ja, als je nu de notulen leest zou je dat misschien niet zeggen. Hij zegt relatief niet meer dan een ander, maar het was altijd goed.

JB: Wie lag het meeste dwars eigenlijk, wie voelde zich het meest unheimisch . . .

vW: Waar?

JB: In die studietoelichting.

vW: In de studietoelichting, ja dan geloof ik dat ik wel een tamelijke opposant ben geweest.

JB: En misschien ook Oud?

vW: Ja, Oud had er verschrikkelijk veel moeilijkheden mee, want ik kende hem goed omdat ik raadslid was en hij burgemeester. Hij woonde bovendien bij mij in de buurt en in de bezettingstijd kwam ik nogal veel bij hem omdat hij via mij op de hoogte wou blijven van wat er in het Politiek Convent omging. Daar kunt U nog iets aardigs over lezen in het verslag van de Parlementaire Enquêtecommissie. Die heeft getracht mij tot een uitspraak te brengen dat Oud zich dekte en dat hij niet durfde meedoen. Toen heb ik gezegd, als U dat weten wil dan moet U het maar aan Oud zelf vragen, want ik had geen zin om mijn collega - ik was toen burgemeester van Delft - in dit opzicht in het nauw te brengen. Maar Oud klampte mij indertijd wel eens aan met de vraag of ik mij nou wel gelukkig voelde in de PvdA. En dan was mijn antwoord: ja ik bevind mij daar heel wel, maar toen merkte ik al dat dat mis ging, al heeft hij zich in de studietoelichting meer op de vlakte gehouden.

JB: Ja, want hij is natuurlijk ook binnen die Vrijzinnig-Democratische Bond ook een van de grote twijfelaars geweest.

Maar als we nu even de groepen de revue laten passeren. U had dus inder-

daad - ik wil niet zeggen dat U een duidelijke rem-functie hebt vervuld - wel een tegenwicht geboden.

vW: Op bepaalde punten ben ik beslist oppositioneel geweest, die nieuwe partij, dat was voor mij de hoofdzaak.

JB: De katholieke groep die daar inzat, de Christoffoor-groep, heeft die daar een belangrijke rol in gespeeld?

vW: Nee, ja, die hebben meegedaan, die stonden dikwijls achter me, maar die hebben zich niet zo sterk geëxponeerd.

JB: Van wie kwam de inbreng van de socialistische groep eigenlijk, van Drees en Vorrink e.d.?

vW : Ja, dat is moeilijk te zeggen. Ja Vorrink heeft een belangrijke rol gespeeld. Krachtens zijn natuur was Vorrink een felle man. Ik was erg bevriend met hem, ik kon het heel goed met hem vinden en Vorrink heeft mij eigenlijk in de bezettingstijd, toen ik ergens in een restaurant in Rotterdam een gesprek had met hem en Willemse, bij de zaak betrokken. Mr. Willemse die allang dood is, heeft ons toen bij elkaar gebracht en dat is eigenlijk voor mij het begin geweest. Vorrink verdedigde zijn standpunt met grote felheid, Drees deed dat meer op zijn eigen rustige manier.

JB: Die was erg sterk voor het behoud van contacten met de Socialistische Internationale.

vW: Wie, Vorrink?

JB: Drees.

vW: Drees wel, maar Vorrink stond daar, als ik mij goed herinner, veel vrijer tegenover. Maar Vorrink heeft mij een keer geschreven dat, als je zo vasthoudt aan je verzet tegen symbolen, we de SDAP niet meekrijgen. Dus daarom was hij mijn felle tegenstander op het gebied van de symbolen.

JB: Is er ook buiten die notulen om en buiten de officiële vergaderingen om veel in de wandelgangen en in persoonlijke informele contacten besproken, tussendoor?

vW: Ja, niet opvallend, maar dat is natuurlijk wel gebeurd.

JB: Was dat, U kon waarschijnlijk niet reizen, zo veel of waren die reisbeperkingen toen al opgeheven?

vW: De studiecommissie ontstond na de bevrijding. Dat ging dus wel weer.

JB: Als U zelf op een belangrijk punt een afwijkend standpunt ging innemen, als U zich duidelijk hard ging opstellen, b.v. over de symbolenkwestie, liet U dat dan van te voren wel weten aan Banning?

vW: Banning was wel op de hoogte, net als Paul Scholten en Kraemer. Zij

zaten alle drie in de commissie van advies van De Nieuwe Nederlander.

JB: Schermerhorn speelde die een belangrijke rol in dat

vW: Ja, in dat overleg?

JB: Ja.

vW: Ja, Schermerhorn maakte ook deel uit van de NVB-delegatie en heeft, hoewel hij minister-president was, de vergaderingen regelmatig bijgewoond.

JB: Is het tot stand komen van de PvdA nog in gevaar geweest? Heeft het nog een haartje gescheeld of het was niet doorgegaan?

vW: Nee, ik geloof het niet.

JB: Dat was dan vanaf het begin af aan wel duidelijk?

vW: Toen dat overleg bereikt was toen was het duidelijk, maar toen ging het alleen om de vraag wie valt er nog af. En dat heeft zich toen op mij toegespitst. En tenslotte heb ik het moede hoofd in de schoot gelegd.

JB: U was daar op een gegeven moment niet alleen, natuurlijk namens een groep voortkomend uit christelijk-historische of hervormde kring, maar ook als een soort Nooddak.

vW: Ja.

JB: Dat Nooddak bestond uit meer dan alleen maar uit CHU . . .

vW: Ja, Vondeling b.v. was een groot man in het Nooddak. Dus allerlei mensen die nog geen partij hadden ook. Die van een jongere generatie waren. En dat waren vele oud Unie-mensen; dat was een zeer gemêleerd gezelschap.

JB: Nu een van de vraagstukken die zich hierbij ook voordoen; U sprak daar net over de afval, de RKSP of de jongeren die later in die partij zijn gekomen, zoals De Quay, die hebben ongeveer in de zomer van 1945 wat de partijvorming betreft afgehaakt. Heeft U een idee hoe het nou komt dat De Quay b.v. heeft afgehaakt terwijl hij eerst altijd zo duidelijk die progressieve volkspartij heeft gewild.

vW: Ja, omdat De Quay toen vermoedelijk heeft begrepen wat er in zijn achterban leefde.

JB: Maar die achterban bestond toch voor een deel uit oud-Unie mensen die de idealen van de Unie wilden

vW: De hoofdzaak voor De Quay was dat hij een verschil zag tussen het Gestelse overleg en wat de PvdA ging worden. Dat leek te veel op de SDAP. Dat de vernieuwingsdrang in katholieke kring zich beperkte tot omzetting van de RKSP in de KVP zal ook wel samenhangen met de wens een katholieke partij als machtsorganisatie te handhaven.

En ik zie het zo dat dat de reden is geweest dat men à tout prix weer een katholieke partij in het leven wilde roepen en ik geloof dat van De Quay niet verwacht had kunnen worden dat hij zich daaraan zou onttrekken. Maar ik ben het helemaal met U eens dat het volledig in strijd is met zijn Unie-standpunten, want als er toen ooit radicale dingen gezegd zijn over dit aspect, dan was het toen wel.

JB: Heeft daar nog een rol bij gespeeld dat de Unie toen in die tijd ook is aangeklaagd door het Voormalig Verzet en door Het Parool en dat dat ook in de NVB zelf tot enige moeilijkheden aanleiding is . . .

vW: Ja, daar zoudt U gelijk in kunnen hebben, want op een bepaald moment werd in de Volksbeweging, zag ik in de notulen, Ruygers voorgedragen als redacteur van het maandblad dat men wou oprichten en toen heb ik gezegd of dit met het oog op z'n Unie-verleden wel kon, omdat hij daarvoor een omstreden figuur was geworden. Dus zélf heb ik toen dat element naar voren gebracht.

JB: Ja, het doet me denken als U zegt die Unie is een verzameling, een mengeling van, laten we zeggen de NVB, een mengeling van mensen die de politieke partijen altijd als basis hebben gezien van activiteit en mensen die toch een tijd lang althans als Nederlandse Unie de partijen juist hebben verdoemd.

vW: Ja, de Nederlandse Unie was duidelijk tegen de bestaande politieke partijen. Dat is nou het punt waar ze het alle drie over eens waren.

JB: Heeft dat in de NVB niet tot moeilijkheden aanleiding gegeven, want dat zijn twee verschillende standpunten.

vW: Ja, maar daar was men toen wel weer overheen omdat men toch wel begreep dat men zich verkeken had op de positie van de bestaande politieke partijen. Kijk, mijn positie - daar zou ik U wel een uur over kunnen vertellen - ten opzichte van de Nederlandse Unie is geweest: Ik was lid van het Politiek Convent en de Nederlandse Unie wilde niets van de politieke partijen weten. Dat vond het Politiek Convent niet zo leuk want die zaten voor die politieke partijen. Die stelden zich dikwijls erg antithetisch tegenover de Nederlandse Unie op, terwijl ik het gevoel had, dat je moest proberen die Nederlandse Unie tot een gezonder standpunt te krijgen. U kunt dat in het boek van De Jong, in het vierde deel, ook lezen. Ik heb toen, ook weer in overleg met mijn achterban een document opgesteld waarin de eisen tot uitdrukking komen die zouden moeten worden aanvaard, wilde de Nederlandse Unie voor ons aanvaardbaar zijn en daar werd ook de erkenning van het goed recht van de politieke partijen in genoemd. Dat heeft men op een bepaald moment in het Drie-

manschap aanvaard en achteraf bleek, daar heb ik toen in De Nederlander ook heftig over gefulmineerd, dat ze helemaal niet van plan waren zich daarnaar te gedragen en dat probleem is toen opgelost doordat al vrij snel de Nederlandse Unie werd verboden.

JB: Dus die mensen zijn bekeerd in feite tot de politiek.

vW: Ja, die zagen wel dat het iets onvermijdelijks zou zijn, laten we het zo uitdrukken, maar dat ze er nou enthousiast over waren kan men moeilijk zeggen, maar in zoverre is het niet helemaal onbegrijpelijk omdat zij waarschijnlijk hierin een mogelijkheid zagen om tot een nieuwe politieke aanpak te komen. Dat werd toen weer doorbroken door de afwijzende houding van de Katholieke Staatspartij en daardoor zijn een aantal van deze mensen in een hele moeilijke positie gekomen. Maar neemt U nou b.v. een figuur als Marga Klompé, die heeft zich toen toch weer teruggetrokken.

JB: Maar die zat dus in die tijd, die behoorde er ook toe?

vW: Die was ook bij de NVB.

JB: Wat die Volksbeweging zelf betreft, laten we zeggen je had onmiddellijk gebouwen, een bestuur en al dat soort dingen meer, dat was een grootsse aanpak waarschijnlijk.

vW: Ja, niet helemaal verantwoord financieel.

JB: Maar dat was dus allemaal al voor de oorlog voorbereid?

vW: Nee, nee, dat was improvisatie.

JB: Laten we zeggen de Canadezen kwamen in Amsterdam en U ging dat gebouw aan de Keizersgracht in.

vW: Ja, als ze ergens een relatie hadden dan zaten ze er, dat waren jongens die dat bijzonder handig deden.

JB: Er was ook een bankier die voor het geld zorgde waarschijnlijk in het begin, want U had natuurlijk geen contributie.

vW: Nee, hoe ze dat gedaan hebben weet ik niet meer. Ik was ook nog geen voorzitter. Dat zou ik kunnen nakijken. Hoe dat gegaan is weet ik op het ogenblik niet meer.

JB: Was er een sfeer van aanpakken en iets groots verrichten?

vW: Ja, ja, nou moesten er daden gesteld worden.

JB: U bent daar, U bent, laten we zeggen in die Volksbeweging secretaris geweest.

vW: Nee.

JB: Wel in het hoofdbestuur heeft U gezeten.

vW: Ja, ik ben geen secretaris geweest. Had men wél gewild, maar dat heb ik geweigerd, omdat er ergens grenzen zijn aan je fysieke mogelijkheden.

U kunt zich niet voorstellen in hoeveel dingen ik toen betrokken was. Ik zat tot over m'n oren in allerlei activiteiten en voor de dingen die ik moest doen daar kon ik dikwijls gewoon geen tijd voor vinden. Dat was een interessante maar uiterst overstelpende tijd. Je kunt veel beter gepensioneerd zijn.

JB: U zat wel in de redactie van 'Je Maintiendrai'?

vW: Ja, in het begin wel. Samen met De Quay. Het moet wel van korte duur zijn geweest. Ik heb het er bepaald niet druk mee gehad, want ik herinner mij er niets van.

JB: U schreef er wel in?

vW: Dat heb ik wel eens gedaan.

JB: En U bent dus de opvolger van Banning op het moment, dat de PvdA wordt opgericht?

vW: Ongeveer wel ja. Banning had het gevoel dat hij nou wel eens andere dingen mocht doen.

JB: Wat stelde toen de NVB nog voor?

vW: Bijzonder weinig, maar die ging dus discussiëren over de vraag of er nog wel een taak voor ze was en nog niet eens een vol jaar ben ik voorzitter geweest. Ik ben tegen het eind van 1946 afgetreden. Ik ben er toen weer uitgestapt, toen ik dacht dat het financieel misschien nog fatsoenlijk geregeld kon worden. Ik heb ook nog gevonden een brief van een notaris uit Amsterdam die mij aansprakelijk stelt voor alle gevolgen van de deconfiture van 'Je Maintiendrai', want ik was als voorzitter lid van het bestuur geworden van de stichting die 'Je Maintiendrai' uitgaf.

JB: Nou is het wel zo dat als je latere uitgaven van de NVB, het tijdschrift 'De Personalist' leest, dan wordt daar toch met een zekere kritiek gesproken over de tijd van '46, dat men nl. de PvdA had opgericht en dat de NVB daardoor aan z'n andere doelstelling van sociaal-pedagogische opbouw weinig aandacht had gegeven.

vW: Ja, dat was het punt, dat vonden ze jammer. Men wilde het personalistisch socialisme blijven propageren, maar de belangstelling liep bij het gros van de leden een stuk terug.

JB: Dat vond U niet jammer?

vW: Nee, eigenlijk niet. Er vielen toen twee soorten stromingen te onderscheiden. De ene vond dat nu de PvdA was opgericht de NVB geen taak meer had. De andere wilde de NVB handhaven. Hiertoe behoorden degenen die van oordeel waren dat dit nog nodig was om het personalistisch socialisme te verdiepen en uit te dragen. Anderen die tot deze stroming

behoorden wilden de NVB laten bestaan omdat zij die als een platform zagen waarop de aanhangers van de politieke partijen elkaar konden blijven ontmoeten. Hiertoe behoorden mensen als De Quay, die met de PvdA niet gelukkig waren, omdat men daarmee wel wat te hard van stapel was gelopen, maar ook zij die de PvdA als een eerste stap zagen maar van oordeel waren dat de NVB de verdere ontwikkeling van die partij nog kon stimuleren. Zelf helde ik het meest over naar het standpunt van degenen die voor de NVB geen taak meer zagen. Ik geloofde niet aan een blijvende taak voor de NVB.

JB: Geloofde U daar al in mei '45 niet aan?

vW: Nee, dat speelde toen nog niet. Het kwam pas aan de orde nadat de oprichting van de PvdA vast stond.

JB: Maar hoe kon U daar dan voorzitter van worden?

vW: Wat?

JB: Van die NVB als U zo kritisch stond tegenover de voortzetting.

vW: Ik heb ook geaarzeld en mijn eindbeslissing afhankelijk gesteld van de stemming in het congres. Dat benoemde mij toen bij acclamatie. Waarom zou ik als voorzitter geen eigen mening kunnen hebben. Die was overigens op dat tijdstip nog niet definitief bepaald. Ik heb verder van mijn kritische instelling niet laten blijken. Ik heb zolang ik voorzitter was rustig de besprekingen over de toekomst van de NVB geleid, maar, in mijn gedachtengang - en dat is dan ook in mijn houding tot uitdrukking gekomen - was er geen taak voor de Volksbeweging meer, wanneer de PvdA in het leven zou zijn geroepen, maar als je nou eenmaal daarbij betrokken bent als voorzitter dan moet je de discussie over de toekomst van de beweging tot haar recht laten komen.

JB: Maar Van der Ploeg, de secretaris, heeft zich met name beijverd om de NVB toch voort te zetten.

vW: Ja, maar daarvoor is de vorm van het Gesprekscentrum gekozen.

JB: Nog even terug naar de PvdA.

vW: Ik ben donateur van het Gesprekscentrum geworden uit een oogpunt van loyaliteit en omdat ik de ontwikkeling daarvan wilde volgen, maar op dat ogenblik was ik er niet zo van overtuigd. Ik vond het urgenter nu eerst de PvdA eens behoorlijk op poten te krijgen. Ik had er geen behoefte aan om nou alweer aan het volgende hoofdstuk te beginnen.

JB: De oprichting van de PvdA, het eindresultaat dus van de Politieke Studiecommissie op een gegeven moment, heeft dat in de diverse achterbannen ook instemming gevonden of is daar veel kritiek op gekomen?

vW: Ja, natuurlijk, er waren mensen die daar helemaal niets voor voelden,

maar dat was persé niet de meerderheid.

JB: Maar ook niet in die groep, in de achterban die U moest raadplegen?

vW: Ja, ik denk - ik weet niet hoe de getalsverhoudingen waren - dat elke groep wel afhakers zal hebben gehad.

JB: Ook in het Nooddak?

vW: Aanvankelijk nauwelijks, maar toen duidelijk ging worden hoe de PvdA er uit ging zien vermoedelijk wel. Ik moet nog eens onderstrepen dat de PvdA een socialistische partij was en velen waren opgegroeid in de sfeer dat dat nou wel zowat het allerergste was wat er denkbaar was en dat heeft zonder twijfel een rol gespeeld.

JB: Dus ook het Nooddak moest op een gegeven moment of althans de mensen daarin moesten er aan geloven dat ze socialist zouden worden of niet, of Nooddak zouden blijven.

vW: Ik herinner me iets, dat ik U bij wijze van anekdote nog wel vertellen kan. Paul Scholten heeft toen een grote rol gespeeld na de bevrijding ook. In de bezettingstijd was hij geïnterneerd wat overigens heel prettig was want hij mocht in zijn huis in Hulshorst zitten en daar ben ik herhaaldelijk geweest om met hem overleg te plegen over allerlei zaken en ik hield hem later ook op de hoogte over de ontwikkeling bij de oprichting van de PvdA en toen het voor elkaar was, was hij een van de eerste mensen die ik heb opgezocht. Paul Scholten woonde op dat moment met zijn vrouw in de Vieux Doelen, omdat hij voorzitter was van de Nationale Adviescommissie en de leiding had van de hoogste beroepsinstantie in zuiveringszaken. Daar heb ik hem verteld dat de kogel door de kerk was met betrekking tot de oprichting van de PvdA en toen zei hij tegen zijn vrouw: "vrouw, nou zullen we op onze oude dag nog socialist moeten worden". En zijn zoon, zijn jongste zoon werd een voorman in de CHU. Zijn oudste zoon heeft het nog lange tijd in de PvdA uitgehouden, maar heeft ook afgehaakt. Zo lagen die zaken.

JB: Maar goed dus Uzelf bent toen in ieder geval toch daarin gestapt.

vW: Uiteraard, met volle overtuiging omdat ik meende te moeten helpen om er iets van te maken en dat verklaart ook mijn gewetenswroeging toen ik moest beslissen of ik burgemeester van Delft zou worden of niet. Daar speelde een rol bij - dat kunt U ook vinden in dat stuk dat ik U heb gegeven - de overweging dat ik het een uiterst weinig effectief bedrijf vond in de Tweede Kamer en bovendien vond, dat als je niet met je ellebogen werkte je in de Tweede Kamer-fractie niet zo heel veel te doen had; dat is tegenwoordig allemaal heel anders. Ik heb in die periode één wetsontwerp behandeld met plezier, dat was de subsidiëring

van het bijzonder hoger onderwijs. Dat was voor mij natuurlijk weer een geknipt probleem want eigenlijk voelde ik daar bijzonder weinig voor. Ik had intussen als tijdelijk wethouder van Rotterdam ontdekt dat dat bestuurswerk mij wel lag en nadat ik had geprobeerd of nog een combinatie mogelijk zou zijn, ben ik, toen dat niet ging er uitgestapt.

JB: Nog een laatste vraag. U bent dus meteen overgestapt, er is een tweede groep geweest van Van Rhijn e.d. die pas tot de PvdA zijn toegetreden

vW: Van Rhijn en de zijnen hebben de eerste ledenvergadering van de CHU afgewacht. Zij zijn uit de CHU getreden nadat bleek dat niet te verwachten was dat de Unie zich in hun richting zou ontwikkelen ofschoon de vergadering een federatieve samenwerking van ARP en CHU afwees, wat wél in hun lijn lag.

JB: Er is ook nog een kleine groep geweest die een Protestantse Unie heeft opgericht?

vW: De Protestantse Unie ja, dat was een creatie van de latere professor Van Ruler.

JB: Zijn daar nog mensen nadat dat verkiezingssucces nihil was gebleken, zijn daarna ook in de PvdA nog mensen terecht gekomen?

vW: Dat weet ik niet. Overigens was deze groep van weinig betekenis, politiek gezien. Daar zat een sterk theocratisch element in, wat er bij ons ook wel in zat. Ik heb b.v. in De Nieuwe Nederlander geijverd voor de gedachte van de herkerstening of van de kerstening van het Nederlandse volksleven. Nou als je dat tegen de achtergrond van de tegenwoordige ontwikkelingen ziet dan verbaas ik mij er over dat ik daar achter heb gestaan.

JB: Dat is een standpunt dat U nu hebt losgelaten?

vW: Ja, daar koop je niets voor op het ogenblik. Ik vind het ook eigenlijk principieel helemaal niet goed, nu. Maar dat zat in die golfbeweging die toen door de Hervormde Kerk ging en waar ik ook wel toen echt van overtuigd was. Ik bedoel, in een maatschappij die zo volkomen gesecculariseerd is, is het irreëel om over kerstening te spreken, want het christelijk geloof wordt van alle kanten aangevochten en verliest op allerlei gebied terrein. Bovendien, men is in de kring van de kerken ten aanzien van de politiek en de maatschappij volstrekt verdeeld en dat werkt natuurlijk ook frustrerend. Desalniettemin hou ik er aan vast dat het geloof van betekenis is voor de politieke stellingname, de gehele gedachtenwereld wordt daar in sterke mate door bepaald . . .

JB: En dat was ook de reden waarom U naar de PvdA ging eigenlijk?

vW: Ja.

JB: Want dat was in feite een confessionele stap, in die zin dat U vond dat er voor het geloof plaats mocht zijn in een partij als de PvdA?

vW: Ja, ik neem dit mee, ik verloochen dit niet en dat heb ik in de PvdA ook geaccentueerd. Het staat in het beginselprogram, dat de partij er prijs op stelt dat het verband tussen levensovertuiging en politiek in de partij tot uitdrukking komt. Dat was ook de grondslag voor de Werkgemeenschap. Het is mede op mijn aandringen in het beginselprogram van 1947 opgenomen en tot nog toe gehandhaafd. Het was bij mij niet zo dat ik een streep zette onder mijn eigen opvattingen, maar het was gewoon dat ik vond dat je dit in samenwerking met andere levensovertuigingen moest zien te verwezenlijken en dat betekent - en daar krijg je het element dat in de discussie zo'n grote rol speelde - dat je het humanisme in dit opzicht gelijk stelde met het christendom en dat was een breekpunt voor heel veel mensen.

JB: Er zijn ook mensen als U geweest, dominees met name, die al veel eerder naar de SDAF zijn overgegaan.

vW: Ja, niet zo heel veel eerder, dat was vóór de oprichting van de PvdA.

JB: Zeven of acht, maar die behoorden niet tot Uw vrienden eigenlijk.

vW: Nee, dat was de groep van "Wat bezielt ze?" Ik bedoel de brochure "Wat bezielt ze?" van Buskes en die mensen.

JB: En Kroon en zo. Goed.

vW: Weet U het al zo wat?

JB: Ja.